

SALMAN RUŽDI

DVE GODINE, OSAM MESECI
I DVADESET OSAM NOĆI

Prevela Zvezdana Šelmić

izdavaštvo
vulkan

Beograd, 2015.

Za Kerolajn

El sueño de la razón produce monstruos
Usnuli razum priziva čudovišta

Čovek nije „vernik“ kada je reč o bajkama. Tu nema teologije, ni dogme, ni rituala, ni institucije, nikakvih očekivanja o načinu ponašanja. Bajke govore o neočekivanosti i promenljivosti sveta.

Džordž Sirteš

Umesto da nateram sebe da pišem knjigu koju bi trebalo da pišem, roman kakav se od mene očekuje, stvorio sam knjigu kakvu bih ja voleo da čitam, knjigu nepoznatog autora, iz nekog drugog vremena i druge zemlje, otkrivenu na nekom tavanu.

Italo Kalvino

I Šeherezadu zateče jutro, te ona prekine priču koju je započela...

„Hiljadu i jedna noć“

IBN RUŽDOVA DECA

Vrlo malo se zna, mada je mnogo pisano, o istinskoj prirodi džinova, stvorova načinjenih od vatre bez dima. Da li su dobri ili zli, đavolske prirode ili dobroćudni, o tome se mnogo raspravlja. Neke njihove osobine naširoko su prihvaćene: naime, da su ćudljivi, kapriciozni, neobuzdani, da mogu veoma brzo da se kreću, da menjaju oblik i veličinu, da ispunjavaju mnoge želje smrtnicima, ako tako požele, ili ako su prinuđeni da to čine; kao i da se njihov osećaj za vreme veoma razlikuje od osećaja ljudskih bića. Ne treba ih brkati s anđelima, iako neke stare priče pogrešno tvrde da je i sâm Đavo, pali anđeo Lucifer, sin jutra, bio najveći od svih džinova. Dugo nije bilo jasno ni gde tačno borave. Neke drevne priče su, klevetnički, govorile da džinovi žive među nama, ovde na Zemlji, u takozvanom donjem svetu, u ruševnim zgradama i raznim nezdravim zonama – đubrištima, grobljima, poljskim klozetima, kanalizaciji, a kad god je moguće, i u bunjištima. Prema tim klevetničkim pričama, valjalo bi da se dobro operemo posle svakog dodira sa džinom. Neprijatnog su mirisa i prenose bolesti. Ipak, najugledniji komentatori odavno tvrde ono što sada znamo da je istina: da džinovi žive u svom sopstvenom svetu, koji je od našeg odvojen velom, i da je taj gornji svet,

ponekad nazivan i Peristan ili Vilin-zemlja, veoma prostran, iako je njegova priroda skrivena od nas.

Reći da džinovi nisu ljudska bića možda zvuči kao iznošenje očigledne činjenice, ali ljudska bića imaju neke zajedničke odlike čak i s ovim fantastičnim stvorovima. Što se tiče vere, na primer, među džinovima ima pripadnika svih svetskih religija, a ima i džinova koji nisu vernici, za koje je pojam bogova i anđela isto toliko neobičan kao što su džinovi neobični ljudskim bićima. I mada su mnogi džinovi amoralni, barem neka od tih moćnih bića umeju da razlikuju dobro i zlo, levi i desni put.

Neki džinovi umeju da lete, a neki puze po zemlji u obličju zmija, ili trče okolo lajući i kezeći ocnjake u vidu ogromnih pasa. U moru, a ponekad i u vazduhu, poprimaju izgled zmajeva. Neki od nižih džinova nisu u stanju da dugo zadrže svoje obličje dok su na Zemlji, pa ti amorfní stvorovi, ponekad gmižući, uđu u ljudska bića kroz uši, nos ili oči, pa na neko vreme zauzmu njihova tela i odbace ih kad im dosade. Zaposednuto ljudsko biće, nažalost, ne ostaje u životu.

Ženski džinovi, džinije ili džinire, još su tajanstvenije i još prepredenije i teže ih je pojmiti, jer su u pitanju žene senke, sačinjene od dima bez vatre. Postoje divlje džinije, i džinije ljubavi, ali moguće je da su te dve vrste džinija zapravo jedna ista – jer divlji duh može da bude umiren ljubavlju, ili da stvorenje ljubavi, ukoliko je s njim loše postupano, pribegne divljaštvu kakvo smrtni ljudi ne mogu ni da pojme.

Ovo je priča o jednoj džiniji, velikoj princezi džinova, poznatoj kao Princeza Munja, zbog veštine baratanja gromovima, a koja je jednom davno zavolela smrtnog muškarca, još u XII veku, kako bismo mi rekli, i o njenom mnogobrojnom potomstvu, o njenom povratku u svet posle dugog odsustva, kada se ponovo zaljubila, barem nakratko, a potom pošla u rat. Ovo je takođe priča i o

mnogim drugim džinovima, muškim i ženskim, letećim i puzećim, dobrim, lošim i nezainteresovanim za moralne vrednosti; i o vremenu krize, vremenu van vremena koje mi nazivamo vremenom čudnovatosti, a koje je potrajalo dve godine, osam meseci i dvadeset osam noći, to jest hiljadu noći i još jednu pride. I da, živeli smo još hiljadu godina od tih dana, ali nas je to vreme zauvek promenilo. Da li nabolje ili nagore, to će naša budućnost tek pokazati.

Godine 1195, veliki filozof Ibn Ružd, nekada kadija u Sevilji, a odskora lični lekar kalifa Abu Jusufa Jakuba u njegovom rodnom gradu Kordobi, bio je zvanično diskreditovan i osramoćen zbog svojih slobodoumnih ideja, koje su bile neprihvatljive sve moćnijim berberskim fanaticima, što su se širili arapskom Španijom poput pošasti, pa je poslat da živi u nekoj vrsti izgnanstva u Luseni, malom selu tik izvan svog rodnog grada, selu punom Jevreja koji više nisu govorili da su Jevreji jer su ih Almoravidi, prethodna vladarska dinastija Andaluzi, prisilili da se preobrate u islam. Ibn Ružd, filozof koji više nije smeo da izlaže svoju filozofiju, čija su sva dela bila zabranjena, a knjige spaljene, smesta se osetio kao kod kuće među Jevrejima koji nisu smeli da govore da su Jevreji. Bio je miljenik kalifa iz trenutne vladajuće dinastije Almohada, ali miljenici često gube milost, pa je tako i Abu Jusuf Jakub dozvolio fanaticima da prognaju iz grada velikog tumača Aristotela.

Filozof koji nije smeo da govori o svojoj filozofiji živio je u uzanoj nepopločanoj ulici, u skromnoj kući s malim prozorima, i užasno ga je mučio nedostatak svetlosti. U Luseni je započeo medicinsku praksu, a njegov status nekadašnjeg ličnog kalifovog lekara brzo mu je doveo pacijente; osim toga, koristio je ono malo sredstava koja je imao na raspolaganju kako bi se upustio u skromnu trgovinu konjima, a takođe je ulagao i u proizvodnju tinaha,

velikih zemljanih ćupova, u kojima su Jevreji koji više nisu bili Jevreji držali i prodavali maslinovo ulje i vino. Jednog dana, nedugo pošto je prognan, na njegovom pragu pojavila se devojka od možda šesnaest leta, blago se smešeći; nije kucala niti mu je na bilo koji drugi način prekinula tok misli, samo je stajala i strpljivo čekala dok nije postao svestan njenog prisustva i pozvao je da uđe. Rekla mu je da je odskora siročić; da nema nikakvih prihoda, ali da ipak ne bi želela da radi u javnoj kući; i da se zove Dunija, što uopšte nije zvučalo kao jevrejsko ime, jer nije smela da izgovori svoje jevrejsko ime, a bila je i nepismena pa nije mogla ni da ga napiše. Rekla mu je da joj je ime nadenuo neki putnik, koji je rekao da je grčkog porekla i da znači „svet“. Ibn Ružd, prevodilac Aristotela, nije se raspravljao s njom, jer je znao da ta reč ima isto značenje na dovoljno svetskih jezika te da nema smisla cepidlačiti.* „Zašto si sebi nadenula ime po svetu?“, upitao je, a ona je, gledajući ga u oči, odgovorila: „Zato što će čitav jedan svet poteći iz mene, a oni koji teku iz mene širiće se svetom.“

Pošto je bio razuman čovek, nije ni pomislio da je ona natprirodno biće, džinija, iz plemena ženskih džinova, ona džinira: vrhovna princeza tog plemena u zemaljskoj pustolovini, željna da zadovolji svoju sve veću radoznalost prema muškarcima uopšte, a naročito onim briljantnim. Primio ju je u svoju kućicu kao domaćicu i ljubavnicu, a u noćnoj tišini šapnula mu je na uho svoje „pravo“ – to jest lažno – jevrejsko ime, i to je bila njihova tajna. Džinija Dunija bila je upravo toliko spektakularno plodna kao što je govorilo njeno proročanstvo. Tokom dve godine, osam meseci i dvadeset osam dana i noći koji su usledili, ostala je trudna tri puta i svaki put je rodila više dece, barem po sedmoro, kako izgleda, a jednom jedanaestoro, ili možda devetnaestoro, zapisi o tome su

* Grč. *Dunia* (*Ντρούνια*), potiče od ar. *dunyā* (ovaj svet), što je preko tur. *dünya* došlo i u srpski kao *dunjā*, u istom značenju. (Prim. kor.)

nejasni i neprecizni. Sva deca nasledila su njenu najupadljiviju odliku: nisu imala ušne resice.

Da je Ibn Ružd bio vičan okultnim znanjima, shvatio bi tada da su njegova deca potomstvo neljudske majke, ali bio je suviše obuzet sobom da bi išta zaključio. (Ponekad mislimo da je imao sreće, i on i čitava naša istorija, što ga je Dunija volela zbog njegovog briljantnog uma, jer mu je priroda možda bila suviše sebična da sama po sebi nadahne ljubav.) Filozof koji nije mogao da filozofira plašio se da će njegova deca od njega naslediti tužne darove, koji su bili i njegovo blago i njegovo prokletstvo. „Biti tanke kože, dalekovid i dugačkog jezika“, rekao je, „znači osećati suviše oštro, videti suviše jasno i govoriti suviše slobodno. To znači biti ranjiv pred svetom kada svet veruje da je neranjiv, razumeti njegovu promenljivost kada misli da je nepromenljiv, osećati šta se sprema pre nego što drugi oseće, znati da varvarska budućnost razara kapije sadašnjosti dok se drugi drže nazadne šuplje prošlosti. Ako naša deca budu imala sreće, naslediće samo tvoje uši, ali nažalost, pošto su svakako i moja, verovatno će prebrzo početi suviše da misle, i prerano početi suviše da čuju, čak i ono što ne sme da se misli i čuje.“

„Ispričaj mi priču“, često je tražila Dunija u postelji, u prvim danima zajedničkog života. Ubrzo je otkrio kako, iako je naizgled mlada, ume da bude zahtevna i svojeglava, kako u krevetu, tako i van njega. On je bio krupan, a ona nalik na ptičicu ili insekta paličnjaka, ali često je uviđao da je ona ta koja je snažnija. Bila je radost njegove starosti, ali je zahtevala od njega silnu energiju, koju je on teško uspevao da održi. U njegovim godinama ponekad je samo želeo da ode u krevet i zaspi, ali Dunija je njegove pokušaje da zadrema tumačila kao neprijateljski čin. „Ako ostaneš budan cele noći vodeći ljubav“, rekla je, „zapravo ćeš se osećati odmornije nego da satima hrčeš kao vo. To svi znaju.“ U njegovim godinama nije uvek bilo lako postići stanje potrebno za seksualni čin,

a naročito više noći uzastopce, ali ona je njegove staračke nevolje sa uzbuđenjem shvatala kao dokaz da u njemu nema dovoljno ljubavi. „Ako te žena privlači, nikad nema problema“, rekla mu je. „Nije važno koliko noći uzastopno. Ja sam uvek napaljena, mogla bih tako zauvek, nemam potrebu da se zaustavim.“

Kad je otkrio da se njen fizički žar može prigušiti pripovedanjem, to mu je pružilo malo olakšanja. „Pričaj mi priču“, rekla je, sklupčana pod njegovom rukom tako da mu je šaka bila na njenoj glavi, a on je pomislio: dobro je, večeras sam se izvukao; i tako joj je, malo-pomalo, pričao sve što mu je na umu. Koristio je reči koje bi mnogim njegovim savremenikima zvučale zastrašujuće, kao što su „razum“, „logika“ i „nauka“, a to su bila tri stuba njegovog razmišljanja, ideje koje su i dovele do toga da mu spale knjige. Dunija se plašila tih reči, ali taj strah ju je uzbuđivao pa bi se privila bliže uz njega i rekla: „Drži mi glavu dok je puniš tim tvojim lažima.“

U njemu je postojala duboka tužna rana, jer on je bio poražen čovek, koji je izgubio veliku životnu bitku od Gazalija iz Tusa, mrtvog Persijanca, protivnika koji je bio počivši već osamdeset pet godina. Sto godina ranije, Gazali je napisao knjigu *Nesuvislost filozofa*, i u njoj je napao Grke poput Aristotela i neoplatonista, i njihove sledbenike Ibn Sinu i Farabija, Ibn Ruždove velike pretходnike. U jednom trenutku Gazali je doživeo krizu vere, ali se oporavio i postao najveći progonitelj filozofije u istoriji sveta. Filozofija, režao je on, nije u stanju da dokaže postojanje Boga, pa čak ni da dokaže nemogućnost postojanja dva boga. Filozofija veruje u neminovnost uzroka i posledice, što je umanjivanje moći božje, jer On lako može da se uplete i izmeni posledice, i da udesi da uzrok bude neuspešan ako tako odluči.

„Šta se dešava“, pitao je Ibn Ružd Duniju kad ih je noć obavila tišinom, pa su mogli da govore o zabranjenim temama, „kada zapaljen štapić dodirne balu pamuka?“

„Pamuk se zapali, naravno“, odgovorila je ona.

„A zašto se zapali?“

„Zato što je to tako“, rekla je ona. „Vatra lizne pamuk, i pamuk postane deo vatre. To je prosto tako.“

„Zakon prirode“, rekao je on. „Određeni uzroci imaju određene posledice.“ A ona je klimala glavom ispod šake kojom ju je milovao.

„On se nije slagao s tim“, rekao je Ibn Ružd, a ona je znala da misli na svog neprijatelja Gazalija, onog koji ga je pobedio. „Rekao je da se pamuk zapali zato što je Alah tako odredio, zato što je u božjoj vaseljeni božja volja jedini zakon.“

„Dakle, da je Alah poželeo da pamuk ugasi vatru, da je poželeo da se vatra pretvori u pamuk, onda bi tako bilo?“

„Da“, rekao je Ibn Ružd. „Prema Gazalijevoj knjizi, Alah tako čini.“

Ona se malo zamislila. „To je glupo“, rekla je najzad. Čak i u mraku, videla je njegov rezignirani osmeh, osmeh u kome je bilo i cinizma i bola, kako se širi bradatim licem. „Rekao je da je to prava vera“, odgovorio je, „a da je neslaganje s tim... nesuvislost.“

„Dakle, sve može da se desi ako Alah odluči da tako treba“, rekla je ona. „Čovekove noge bi mogle da ne dotiču zemlju, na primer. Mogao bi da počne hodati po vazduhu.“

„Čudo se desi“, rekao je Ibn Ružd, „kada Alah promeni pravila po kojima želi da igra, a ako mi to ne shvatimo, to je zato što je Alah potpuno neshvatljiv, što bi se reklo, izvan naše moći poimanja.“

Ona se ponovo učutala. „Pretpostavimo da pretpostavim“, rekla je konačno, „da Alah ne postoji. Pretpostavimo da me nateráš da pretpostavim da taj razum, ta logika i ta nauka poseduju magiju koja Alaha čini suvišnim. Da li se uopšte može pretpostaviti da je moguće pretpostaviti tako nešto?“ Osetila je da se on trgao. Sad se *on* plaši *mojih* reči, pomislila je, i to joj je na neki čudan način bilo

vrlo prijatno. „Ne“, odgovorio je on, suviše grubo. „To bi stvarno bila glupa pretpostavka.“

On je napisao knjigu *Nesuvislost nesuvislosti*, odgovarajući Gazaliju posle sto godina i preko hiljadu milja, ali uprkos tom duhovitom naslovu, uticaj mrtvog Persijanca ostao je neumanjen te je Ibn Ružd na kraju bio osramoćen, a njegove knjige bačene na lomaču, i izgorele su jer je u tom trenutku Alah odlučio da vatri to treba dozvoliti. U svim svojim delima pokušavao je da pomiri reči „razum“, „logika“ i „nauka“ s rečima „Alah“, „vera“ i „Kuran“, i nije uspeo, iako je vrlo vešto koristio argument dobrote, dokazujući citatima iz Kurana da Alah mora postojati upravo zbog vrta zemaljskih zadovoljstava koja je pružio čovečanstvu, jer: *Mi iz oblaka vodu obilno spuštamo i činimo da uz njenu pomoć raste žito i bilje, i bašče guste.** I sam je voleo da radi u bašti, i činilo mu se da argument dobrote dokazuje i postojanje Alaha i njegove blagotvorne i darežljive prirode, ali zastupnici strogo Boga su ga nadjačali. Sada je ležao, ili je bar tako verovao, sa preobraćenom Jevrejkom, koju je spasao od javne kuće i koja je, izgleda, bila u stanju da zaviri u njegove snove, u kojima se raspravljao s Gazalijem na jeziku nepomirljivosti, jeziku nepopustljivosti, na jeziku krajnjih granica, koji bi ga osudio na gubište kad bi ga upotrebio na javi.

Kako je Dunija rasla od dece i potom ih praznila u malu kuću, preostajalo je sve manje mesta za Ibn Ruždove ekskomunicirane „laži“. Njihovi intimni trenuci bivali su sve ređi, a novac je postao problem. „Pravi muškarac suočava se s posledicama svojih postupaka“, rekla mu je ona, „a naročito muškarac koji veruje u uzroke i posledice.“ Međutim, novac mu nikad nije bio jača strana. Posao s trgovinom konjima bio je nesiguran i pun beskrupuloznih, pa je i zarada bila mala. Na tržištu ćupova bilo je mnogo konkurencije, pa

* Kuran, *Vijest* (Sura 78) 14–16, prevod Besim Korkut. (Prim. kor.)